

Primorska Švica.

(Spisal Karol Perinčič.)

Dijakom, njih učiteljem in mnogim mestnim ljudem se bližajo prijetne počitnice. Za to dobo si napravljajo načrte, kako bodo „procul negotiis“ poleteli ven na boljši zrak in si vedrili zmučeno glavo. Kje se pa uživa boljši in čistejši zrak, in kje „solnce naše bolj blišči“ kakor v gorah? Le v gorah lože dihamo in se prenovimo po duhu in po telesu.

Zato hvale vredno delujejo razna planinska društva, ki vabijo na planine. Na planine in sicer na primorske vabim ljubega čitatelja tudi jaz.

Na Primorskem se sploh premalo menimo za turistikó, najbrže zato, ker smo tukajšnji Slovenci itak v večini v gorah. Zaradi tega obiskujejo naše hribe skoro le tujci. Posebno radi prihajajo tujci v gorenji del naše dežele, v primorsko Švico. A zakaj bi ne prihajali semkaj Slovenci, prihajali na domača tla?

Da, primorska Švica! Tako so rekli že pred več leti goram in planinskim dolinam, ki se začenjajo na vzhodni strani bolške kotline in se končavajo z deželno mejo na severo-vzhodu. Ako pravimo „Primorska Švica“, pač ne trdimo, da je tukaj vse tako, kakor je v Švici, da imamo jednako visoke in veličastne gore in iste zanimivosti: pač pa trdimo, da imamo marsikaj podobnega.

Začnimo potovanje iz Bolca, ki ga najde bravec na vsakem zemljevidu slovenske zemlje! Udarimo jo proti vzhodu v gore! Kot hribolazci gremo peš tudi po ravnem. Na bolškem polju, na Bregu pri kolu „Soške podružnice“ se je odcepila od državne ceste bližnjica, po kateri pridemo čez divjo Koritenco (nekateri so iz tega imena naredili Koritnico, pa brez potrebe) gori v vas istega imena in ob jednom na ozko in nevarno

cesto, ki skozi Kal drži v Sočo in v najnovejšem času še dalje skoro do sredi poti v Trento.

Hitro za Kalom stopimo v tesno in pusto soško dolino, po kateri si rije strugo in pot Soča, ona „bistra hči planin“, o kateri tako lepo poje gorski rojak S. Gregorčič. Čimdalje bolj divji svet se ti kaže na desni in na levi roki, ker celó solnce ga ne more veliko obsevati. Mimo melin, pečin, grap in skalovja razne, nenavadne velikosti vedri in kratkočasi te jedino šumljanje Soče, ki se jezno zaganja ob velikanske navaljene skale. Grintovčevo pogorje na levi je namreč jako divje in razrito; povsod se vidijo ob njem strmi prepadi, navpične stene in sivi méli, ki segajo prav do ceste. Na desni pa štrlijo navpik v nebo še precej obrastle stene bolškega Golobarja. Iz te divje romantične sošeske zagledaš potem še lepo ustvarjeni Črni vrh, ob katerem se zviyata dve gorski dolini, na desni Lepena (Lipina od „Lipe“, ki je v začetku te doline) s potokom, dotokom Soče istega imena, ki priteka izpod Krna in Lemeža, na levi pa soška-trentska (ali trentarska) dolina ob Soči navzgor, po kateri nas tudi pelje (nova) cesta mimo kake kočice in hleva po grdih klancih. Na vsakih par korakov stoji znamenje ali križ z naslovom in priporočilom kakega ravno tam blizu ponesrečenega potnika. Marsikateri spomenik je postavljen tudi za več rajnih, ki so tam ali v bližnjih robeh umrli nagle smrti. Od kimavca l. 1896. do mal. travna min. l., t. j. v poldrugem letu jih je bilo v Soči pogrebenih sedem takih odrastlih ponesrečencev. Pa pustimo jih z drugimi vred v miru, in če se nam zdi prenadležno vsakih par trenutkov odkriti se, vsaj spomnimo se jih v srčni molitvi in zamislimo se na štiri poslednje reči!

Nekateri slutijo po teh bregovih rudninske žile; pa dosedanja raziskovanja so pokazala, da se dobi k večjemu neka vrsta marmorja, ki bi se dal umetno brusiti in za olepšavo prodajati; seveda bi se pridelovanje nikomur ne izplačalo, ker ni tukaj nikake prometne zveze z drugim svetom.

Tik pod Črnim vrhom (1500 m nad morjem) se je zarila Soča v živo skalo prav globoko; tukaj bi si upal pogumen korenjak kar skočiti čez, ker ni širokosti čez dva metra.

Ta kraj se imenuje Korita; pač je bilo treba to strugo dolgo, dolgo dolbsti — dalje kakor navadno korito. Znotraj globoko vre „krasna hči planin“. Za par streljajev ima široko pot in nizke bregove, ki se pa zopet précej vzdignejo. Hitro od mlinov naprej pod golim Grintovcem zagledamo — Sočo, to je: cerkev sv. Jožefa z župniščem, pokopališčem in s tremi krčmami kar po vrsti. Okoli je nekoliko travnikov in njiv za „čompe“ (krompir), katere je treba vedno varovati plazov, hudournikov, živine, in trediti, za kar se z božjo pomočjo nekoliko več dobi nazaj iz zemlje ven, kakor se je zadelalo vanjo. Že sama podoba naša (na str. 345) pojasnjuje dovolj tužno stanje tukajšnjih prebivavcev. Te goličave nimajo same nič: kako bi mogle preživiti ljudi in živino!

Gozdna oblast se sicer trudi, da bi se pogozdil ta kraški svet, pa zadela je že večkrat na trdo skalo: ljudstvo se upira. Ne ve se sicer, ali bo kaj pomagalo pogozdovanje, oziroma zabranjena paša, a toliko se dá soditi iz kakovosti svetá, ki je večinoma brez grmičja in trave, da, celó brez drni ali prsti, da bi se stroški težko kdaj izplačali.

Čudno, da šo l. 1718. ravno tukaj med Grintovcem in Črnim vrhom sezidali cerkev, tukaj, kjer ni nobenega studenca ali vodnjaka — saj ga mora nadomestovati bližnja Soča — in kamor ne seže skozi vso zimo, to je od Vseh svetih do Svečnice noben solnčni žarek. Ker spadajo pod cerkev sv. Jožefa prebivavci po strminah in melinah daleč na okoli, poiskali so si seveda središče, kamor imajo najdaljnji od dve do tri ure daleč ali še dalje takrat, kadar so pri pristajah (po-

mladi) ali celó po planinah (poleti in jeseni). Že za Jožefa II. je bila cerkev sv. Jožefa v Soči kot „capellania localis“ in pozneje kot kuratija središče ali „mati-fara“ za celo našo „Švico“. Cerkev je bila izprva več lesena kakor sezidana. L. 1823. so jo povečali ter ji postavili majhen lesen zvonik za dva zvončiča vrh strehe. V tem letu jo je posvetil o priliki sv. birme dné 10. kimavca goriški in gradiščanski škof Jožef Walland. Sčasom je bila premajhna in je tudi razpadala. Ravno v sedemdesetem letu (1893) potem so jo precěj zvečali, prekrili, popravili, nov zvonik prizidali, nad katerim se zdi nekaterim streha okorna, ki je pa praktične vrednosti, vanj tri nove, precěj težke zvonove obesili in dné 15. vinotoka istega leta dokončali. Vse delo in priprave so stale brez nekaj robot 4200 goldinarjev, h katerim je prispel gosp. Matija Jonko iz Bolca s 1000 gld.

Vsled pooblastila je prenovljeno cerkev blagoslovil pisec teh skromnih vrstic. Dasi nima nič premoženja, vendar je dovolj oskrbljena, da zadostuje za vpisana 1202 človeka in še za kakega romarja, ki pride parkrat na leto. V resnici pa niso nikdar vsi doma, ker se tukaj ne morejo preživiti. Ni nobeno čudo, da so siromašni in skoro vsi zadolženi. Okoli 850 jih ostaja doma, da trpé in se trudijo za svoj vsakdanji kruh. Tu se plazijo in pobirajo za drobnico, katero ženó o sv. Ivanu na planine. Ženstvo obdeluje polje, krepki moški hodijo k drvarjem na Štajersko, Avstrijsko, Ogrsko in Rumunsko — ali pa h knapom (rudokopom), dekleta pa od kraja v Trst. Da prinesejo marsikaj „modernega“ nazaj domov, je umevno. Zato niso tukajšnje razmere povsem povoljne. Že to, da so pri cerkvi kar tri krčme in da je treba n. pr. iti ali pa poslati celó po sol v Bolec, ki je 13 kilometrov daleč, pové dovolj. Kot gorjanci so vsi več ali manj veselega in vedrega značaja; a da bi si le ohranili to veselje, če jim nese, pri rujni vinski kapljici, ne pa pri strupeni „žganjici“! Stara noša, posebno praznja ali „praznjena“, pojde kmalu s starimi dedi vred počivat. Razvad, posebno tistih javnih plesov, ni mnogo. (Konec.)

Primorska Švica.

(Spisal *Karol Perinčič*.)

(Konec.)

Tu pri soški cerkvi bi ne mogli niti spoznati, kje smo, brez pripravnih pripomočkov. Hribovje in njegovi izrastki kažejo pot dalje proti Trenti noter v Brsnik (Rutar pravi Brusnik), namesto na levo skozi razpoko pri Kajtu, kakor kaže naša slika, povzeta s Kozjega brega, od koder se razgleda ne le trentska dolina, ampak tudi Razor s Križem in Pihavcem, ki so v najtesnejši zvezi čez Luknjo z mogočnim Triglavom.

Napotimo se torej po tej dolini ob Soči naprej, saj smo na precej dobri poti. Prizori se nam odpirajo, kakoršni so se nam kazali na poti proti Soči, samo da je bregovje tukaj na obeh plateh bolj obrastlo. Voda je mirnejša kakor poprej, hladen zrak nas poleti prijetno okrepčava. Pot je tukaj trdnejša; tukaj ne preté plazovi kakor pod Sočo in okoli Soče. Sicer pa seveda poleti vsakdo rad pozabi zimo in njene nevarnosti. Zato pustimo te izkušnje in pojdimo naprej po raznih ovinkih za vodo, da stopimo na planinsko pot, v katero se niso še nikoli zajedle ali zasadile konjske podkve. Ob vznožju Srebrnjaka in Berevice (morda Veverice), ko pustimo na desni Tičarico, Osojnik in potem Ozebnik, pridemo čez brv pri Marki na trentski Log, odkoder peljeta dve poti, jedna kar naravnost ob dotoku Soče „Krajcarici“ in „Zadnjici“ naprej v tisti črti, druga pa se zavije onkraj imenovanega dotoka po strmem „Vršiču“ pod Kuklo za Sočo dalje kar proti severju, kjer stoluje Devica Marija v Trenti.

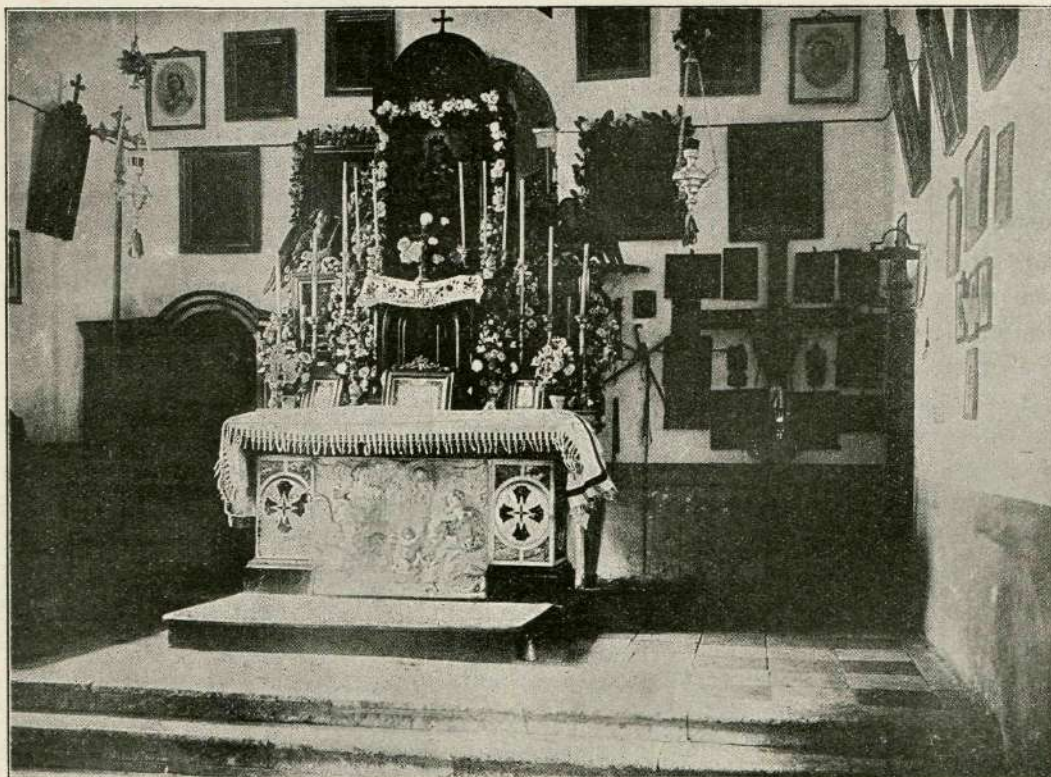
V Trenti je romarska cerkvice že iz l. 1694., ko je tje gori prišel navaden duhovnik iz plemenite rodovine Attems (Altems) iz Gorice bolj iz zasebnih namenov, ker tukaj je bil rudnik železa in plavž, pa tudi najboljši kraj za premišljevanje in za molitev.

Takih zasebnih mašnikov je bilo tukaj več, med katerimi je imeniten Franc Vencel Lucenberger iz Gorice, o katerem marsikaj pripovedujejo še dandanes. Pravo dušno pastirstvo, odvisno od soške župnije, se je začelo v Trenti šele l. 1858. Cerkvica je še vedno v prvotnih merah in sicer po velikosti le malo večja kakor je Loretanska sveta lišica. Seveda je tudi za ljudstvo drugače prikrojena in popravljena, kakor je Loretansko svetišče. Zavetnica tukaj je tudi loretanska Mati Božja in skoro jednako narejena kakor v Loretu. Oltar je nekoliko posnet po loretanskem. Posebno mojstersko delo je marmornati relief oznanjenja Device Marije v kararskem belem marmorju pod oltarjem (menzo). Večkrat v letu pridejo semkaj posamezno ali v skupinah (procesijah) božjepotniki, ki počastijo tudi Kristusov trn — podoben onima dvema v Rimu v cerkvi sv. Križa jeruzalemskega — kakor sem natanko opazoval sam —, ki se hrani v srebrni kazalnici in se daje tudi v poljubljanje. Več rečij pripovedujejo gledé na ta trn, a gotovega ni nič, ker ni dotične avtentike. Naj si bo stvar kakršna koli, za verno ljudstvo zadostuje, da se častijo nekateri ostanki kot taki že iz pradavnih časov, „ab immemorabili“. Poleg te Kristusove svetinje pričajo nam o poprej zeló obiskovani božji poti razne spominske tablice in drugi ostanki za oltarjem.

K tej skromni cerkvi spada 450 vpisanih vernikov, kateri pa imajo isto usodo kakor sosedi v Soči. Nekaterikrat jih pride vendar toliko k službi božji, da se more izpostaviti Najsvetejše. A večkrat je celó ob nedeljah iz raznih vzrokov le par parov v cerkvi. Žal, tudi v tej najzadnji duhovniji cele nadškofije se zapazuje moderni duh, ki neče nikomur prizanesti.

Pri tukajšnji krčmi se nam kaže veličastno Triglavsko pogorje¹⁾ z najvišjim vrhom 2864,5 m, pred katerim občudujemo velikansko gorsko kotlino „Zadnjico“. Ob vznožju tega gorskega amfiteatra so temnozeleni gozdi, nad njimi strmi planinski pašniki, a visoko gori štrlé proti nebu sive skalnate stene, nad katerimi se vzdigajo še fantastični zobje in rogovi. Triglavov strmi greben dela goriško-kranjsko mejo (25 km

daleč) in ima najvišje gore na Primorskem — tretjo glavo ima na kranjski strani. Že večkrat se je govorilo in čitalo v knjigah in listih vprašanje, čigav da je Triglav. Kakor na severu, tako tudi na vshodu teče meja med Primorskim in Kranjskim po najvišjih Alpah. Tako deli Triglav Kranjsko od Primorskega. Zato ni prav reči, da je Triglav kranjski, ali gorenjski, ker se ga Primorci ravno tako lastimo, kakor sosedje

Oltar v Trenti.

Kranjci. Še z večjim ponosom se oziramo mi nanj kakor sosedje, dasi so ga že tolikokrat opeli.

Komu ni znana pripoved ali pravljica v prečudni sestavi naravnega in čudovitega življenja, pravljica o „Zlatorogu“? Nemeec Rudolf Baumbach po imenu, saksosko-meininški dvorni svetnik, je prebival dalje časa v Trstu, odkoder je prišel večkrat tudi v Primorsko Švico, da je zbiral snov za svoj najlepši spev „Zlatorog“. Tudi

¹⁾ Glej sliko na str. 361.

na Trbižu je stanoval v ta namen. Sedaj biva v Meiningenu (Burggasse št. 22), od koder je izdal še predlanskim o Božiču „Bunte Blätter“. Tudi Slovenci imamo „Zlatoroga“ v lepi prestavi ga. A. Funtka. Poleg Baumbachovega izvirnika je izšla pred par leti v Lipskem opera v treh dejanjih z naslovom: „Der Trentajäger“. Uglasbil jo je Viktor Gluth. V tem mestu so jo predstavljali že dvakrat, pa kritika se o glasbenem delu ni posebno povoljno izrazila. Sploh po Nemškem poznajo naš Triglav, Trento in

Sočo iz Zlatoroga prav dobro. Predlanskim se je v raznih družbah na Bavarskem pisec teh vrstic najkrajše predstavil rekoč, da je od tam, kjer je „Zlatorog“ doma.

Vsebina „Zlatoroga“ je bravcem tega lista pač kolikor toliko znana. Vendar jo omenimo ob kratkem. Trentski lovec je bil srečen, dokler je hodil na Triglav na lov divjih kozlov bolj za kratek čas. Ko se je pa slučajno seznanil z lakomno oštirjevo hčerko Jerico iz Soče, bil mu je triglavski lov v pogubo. To je jedro Zlatoroga. Nikjer v nobeni pesmi ni bil pesnik Baumbach tako srečen kakor v „Zlatorogu“. Tukaj je prav lepo opisal kraj, njegove razmere, šege in navade; posamezne osebe, n. pr. spravniki

ali mlekar Jaka in planšarica Špela (Liza), Jerica, Benečani in drugi so prav lepo naslikani. Noben Slovenec bi jih lepše ne zadel. Zato hvala A. Funtku, ki je znal ceniti takega umetnika!

Že imenovana opera „Der Trentajäger“ je pač predelan „Zlatorog“. Godi se na soški planini „Komni“ in v gostilni pri soškem mostu. Konča se pa bolj tragično kakor „Zlatorog“. Nemci, zlasti nemško in avstrijsko planinsko društvo s podružnico „Primorsko“ (Küstenland) so zato na Logu pred Triglavom Baumbachu na čast l. 1881. postavili planinsko kočjo za 1128 gld. 28 kr. ter so jo 10. mal. srp. istega leta slovesno otvorili.

Ledena doba.

(Spisal prof. dr. Simon Šubic.)

(Dalje.)

Kaj pa pomenijo ti plazovi, podobni usadom po brežnih planinah? Krog Sredozemskega morja in krog Adrije jih je vse polno. In glej oni predor pri Kadiksu! Herkulovih stebrov ni več! Izginila je zemška ožina, ki je nekdanj ločila Sredozemsko morje od Atlantskega oceana.

Sedaj pa stopiva pogledat, kaj se je pripetilo na severovzhodni strani Sredozemskega morja, ondi kjer si ti najprej zasledil silovite izpremembe! Kaj se je pripetilo tam tikoma Azije, kjer Črno morje dotlej ni imelo nobene pomorske zveze s Sredozemskim morjem? Sila od povodnji narastlih vodá Črnega morja je prodrla medmorsko zemsko ožino; združile so se vode Črnega in Sredozemskega morja, zalile doline današnjega Bospora in odprle preliv pri Dardanelah. Na meji Azije in Evrope sta si podali roke doslej ločeni morji: Bospor je zalit in po Dardanelah se pretakajo morske vode od morja do morja.

Med Samotračani in Beotci se je ohranila kot spomin teh silovitih prekućij pripovedka

o perijodičnem uničevanju človeškega rodú. Tako se glasi sporočilo zgodovinarja Dijodora. Jednaka bajka se je ohranila tudi pri Mehikanih, da se je namreč svet pogreznil že štirikrat.

Strah zaradi silovitih dogodkov in nesreč jako gane človeško dušo. V starih časih so imeli Samotračani posebne oltarje, na katerih je ljudstvo darovalo najboljše pridelke morski plimi kakor kakemu božanstvu. In pri tem svečanem darovanju so pripovedovali stari pevci mlademu ljudstvu strašanske dogodbe nekdanjih dnij, da so poslušavcem lasjé vstajali pokoncu! In kaj so pripovedovali? Jedro njihovih povestij je bilo to-le:

„Črno morje je v starih časih stalo prav samo zase med suhimi deželami. S spodnjim (Sredozemskim) morjem ni imelo nobene dotike. Kar nakrat so narastle njegove vode od hudih nalivov in od pritokov velikih njegovih rek. Rastle so in rastle in preplavljale bregove. In z neznansko silo so predrle njegove vode suho ožino Bospora in Helesponta.“